

DAMNATIO MEMORIAE IN MOSKOU

Jelle Jansen

Op 16 november 2009 overleed de Russische advocaat Sergei Magnitski onder op zijn zachtst gezegd verdachte omstandigheden in een Moskouse gevangenis. Hij werd opgepakt kort nadat hij een grootschalige fraude met belastinggeld door politieagenten bekend had gemaakt. Het Openbaar Ministerie verdacht Magnitski zelf van belastingontduiking en fraude en liet hem inrekenen. Magnitski stierf na 358 dagen hechtenis, volgens velen omdat hem de broodnodige medische zorg was onthouden. In een eerdere procedure gingen Magnitski's bewakers vrijuit. Dat geldt mogelijk niet voor Magnitski zelf. In maart 2013, ruim drie jaar na zijn dood, begint een strafproces tegen hem. Het zou gaan om het eerste Russische strafproces tegen een dode. Magnitski's nabestaanden noemen het proces illegaal en een dans op het graf van een dode. Gewoonlijk is een strafproces tegen een dode onmogelijk en eindigt een proces als de verdachte overlijdt. Hoe nu is het Russische OM ertoe gekomen Magnitski te vervolgen?

De suggestie een strafproces tegen een dode te voeren, is ongetwijfeld geschied met de toestemming van Poetins steun en toeverlaat, oud-president en huidig premier Dmitri Medvedev. Voor zijn overstap naar de politiek doceerde hij Romeins recht aan de Petersburgse universiteit. Het Romeinse recht kende in verschillende gevallen de mogelijkheid een strafproces tegen een dode te voeren. Medvedev zal er als (oud-)docent Romeins recht mee bekend zijn (geweest). Normaliter was het naar Romeins recht niet mogelijk een strafproces tegen een dode te voeren. Straf wordt volgens Paulus opgelegd om de dader als mens te verbeteren en dat is niet meer mogelijk na zijn dood (D. 48,19,20). Er golden uitzonderingen. Zo was een strafproces tegen een dode wel mogelijk bij hoogverraad (*perduellio*). De reden daarvoor hangt samen met de zwaarte van het delict. Hoogverraad was zo'n zwaar vergriep dat de straf bestond uit het directe verlies van het Romeinse burgerschap. In een proces wegens hoogverraad legde de rechter deze straf niet op, maar stelde hij vast dat de verrader zijn burgerschap verloren had door het verraad te plegen. Het oordeel was anders gezegd niet condemnatoir, maar declaratoir. De verrader hoefde daarom tijdens het proces niet in leven te zijn. Leefde de verrader tijdens het proces nog wel, dan kreeg hij de doodstraf.

De doodstraf was natuurlijk niet mogelijk als de verrader al dood was. Hoogverraad was zo verwerpelijk dat het vergolden moest worden. Hoe is het mogelijk een dode te straffen? De fiscus deed dat door het vermogen van de verrader in beslag te nemen. Slachtoffers van misdadigers legden, niet perse in de context van hoogverraad, lijfstraffen wel ten uitvoer op het lijk van de dader. Zo prikte Fulvia, de vrouw van de door Cicero in talloze redevoeringen beschimpte Marcus Antonius, met naalden in de tong van het afgehakte hoofd van de redenaar. Bij hoogverraad was ook de beruchte *damnatio memoriae* een mogelijke straf. Die bestond eruit dat de herinnering aan de verrader uitgewist moest worden. Een dode leeft immers in de herinnering voort en kan dus postuum gedood worden door zijn nagedachtenis uit te bannen. Dit lot trof bijvoorbeeld in ongenade gevallen keizers. De naam van de verrader werd uit inscripties verwijderd, munten met zijn naam werden omgesmolten, de familie mocht de voornaam van de verrader niet meer voeren, naamgenoten binnen de familie moesten hun naam wijzigen. Dikwijls leidde de *damnatio memoriae* ook tot een kleine beeldenstorm: bustes werden vernietigd, verminkt of gerecycled. Afbeeldingen van de verrader op schilderijen en wandschilderingen werden uitgewist. De geboortedag van de verrader werd een ongeluksdag, zijn sterfdag een geluksdag. In deze opsomming herkent men het tegenstrijdige van de *damnatio memoriae*. Juist omdat de sterf- en geboortedag een bijzonder karakter krijgen, onthoudt men de naam van de verrader. De verminkte schilderijen en beelden trekken de aandacht. De *damnatio memoriae* is niet alleen om deze reden wat uit de mode geraakt. Men kiest er tegenwoordig voor iemand eenvoudigweg dood te zwijgen, zonder daar woorden of processen aan vuil te maken. Het Russische OM heeft wel voor een strafproces gekozen. *Damnatio memoriae* in Moskou.